

Ochrana historických krajinných struktur osady Trčkov, části obce Orlické Záhoří

Protection of Historical Landscape Structures of the Trčkov Settlement, part of the Orlické Záhoří Municipality

Tereza Kubištová

Abstract:

The article focuses on the protection of preserved landscape structures in the Orlické Mountains Protected Landscape Area, specifically the most valuable part of the village of Orlické Záhoří, the settlement of Trčkov. The village is interesting because of its history and current state. From the 17th century to the end of the 19th century, glassmaking and woodworking villages flourished here. Subsequently, however, there was a decline and, after the Second World War or the period of collectivisation, the disappearance of some parts of the village. Since the declaration of a specially protected area in 1969, the protection of nature and landscape has become. Since the end of the 1990s, the attractiveness of this area on the border with Poland has been growing again and the villages are beginning to develop. At that time, however, several specially protected areas had already been declared in the Trčkov settlement. Preserved landscape structures are among the significant landscape values. However, they are not explicitly protected under the Heritage Act or the Nature and Landscape Protection Act. In recent years, however, they have been increasingly addressed by professional methodological procedures. Using the example of a specific location in a specially protected area, the article shows what type of landscape values, or preserved landscape structures, can be found in these areas. It also finds that the professional documents of the Orlické Mountains Protected Landscape Area do not explicitly address the protection of such values. It has been found that these values are not conceptually protected. A method for capturing preserved landscape structures in professional documents is proposed. A subsequent detailed analysis of legislative instruments and subsidy support instruments shows how to ensure the protection of these values. The study shows the importance of protecting landscape values. The procedure can be generalized for specially protected areas.

Keywords:

Typology of historical cultural landscape, Historical Landscape Structures, Protected Landscape Area, Landscape Values

KUBIŠTOVÁ, Tereza (2025). Ochrana historických krajinných struktur osady Trčkov, části obce Orlické Záhoří. In: KUGL, Jiří, ed. *Člověk, stavba a územní plánování 18*. ČVUT v Praze, Fakulta stavební. pp. 96–113. ISBN 978-80-01-07472-5. ISSN 2336-7687.

Článek je licencován pod licencí Creative Commons BY-NC-ND 4.0 (Uvedte autora-Neužívejte komerčně-Nezpracovávejte 4.0 Mezinárodní). Licenční podmínky: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.cs>

1 Úvod a rešerše

Českou krajinu spoluvytvářejí vedle přírodních i prvky, struktury a významy kulturní a historické povahy, výsledky jejího vědomého a cíleného organizování, které se podílejí na jejím charakteru (Kupka, 2021). Tyto krajinné prvky a struktury souhrnně označujeme za znaky historické kulturní krajiny, které jsou právě významnými krajinnými hodnotami hodnými zákonné ochrany. Krajinnými hodnotami se zejm od 90. let 20. století v České republice věnuje obor ochrany přírody a krajiny i památkové péče (Kuča et al., 2022). Postupně tak byla vyhlášena řada chráněných území dle zákona o ochraně přírody a krajiny (chráněné krajinné oblasti, přírodní parky) i památkového zákona (památkové zóny) s cílem ochrany území se soustředěnými estetickými a přírodními hodnotami (§ 12 zákona o ochraně přírody a krajiny) a významnými kulturními hodnotami (§ 6 památkového zákona). Přes značné úsilí o ochranu dochovaných hodnot prostřednictvím plošně chráněných území praxe ukázala slabiny v nedostatečné provázanosti problematiky se stavebním zákonem a s územně plánovacími procesy. Situace se začala proměňovat od roku 2018. V rámci sledovaných jevů územně analytických podkladů byl rozšířen jev týkající se urbanistických hodnot o krajinnou složku (Kuča et al., 2022). Nový sledovaný jev „urbanistické a krajinné hodnoty“ tak poukázal na faktickou provázanost těchto hodnot. Zviditelnila se potřeba ochrany hodnot krajiny a sídel a přeneseně i v důsledku pak potřeba ochrany historicky dochovaných krajinných struktur. Identifikací a klasifikací území s takovými hodnotami se pak zabývají metodiky identifikace a klasifikace území s urbanistickými a krajinnými hodnotami (Kuča et al., 2022).

Případová studie se zabývá problematikou dochovaných krajinných struktur v chráněných krajinných oblastech dle zákona o ochraně přírody a krajiny. Obecně jsou chráněné krajinné oblasti vyhlášovány za účelem ochrany vzhledu a typických znaků harmonicky vyvážené krajiny, vč. uspořádání vodních toků a ploch, vegetačního krytu, rozvržení a využití lesního a zemědělského půdního fondu, rozmístění a urbanistické skladby sídlišť, místní zástavby lidového rázu a krajinných dominant (Česká socialistická republika, 1970). Významným předmětem ochrany CHKO je tedy dochovaný krajinný ráz a jeho hodnoty. Pro toto téma bylo vybráno území téměř zaniklé osady Trčkov, v Chráněné krajinné oblasti Orlické hory. Důvodem je předpokládaná existence dochovaných krajinných struktur v regionu s mnoha staletou kultivací, v území bývalých Sudet. Problémem je, že současný rozvoj zástavby venkovských sídel nese nové požadavky na rekreaci, bydlení, občanskou a technickou vybavenost obcí apod. a ochrana dochovaných hodnot a zároveň životaschopného venkova je stále obtížnější.

V posledních několika desítek let se velkoplošně zvláště chráněná území, tedy národní parky a chráněné krajinné oblasti, potýkají s rostoucím tlakem na rozvoj zástavby, zejm. z důvodu stále vyššího zájmu o individuální i hromadné rekreační využití těchto oblastí. Území po staletí kultivovaná člověkem tak dnes čelí enormním tlakům na změnu, a to i v lokalitách historicky vylidněných, kde má okolní krajina převážně přírodě blízký charakter. Právě v těchto územích se do současnosti dochovaly cenné historické krajinné struktury, které již mimo zvláště chráněná území téměř vymizely. Význam obdobných typů krajin, které nejsou hodny památkové ochrany, ale jejich ochranu je třeba v budoucnu posílit se zabývá i metodika Typologie historické kulturní krajiny České republiky (Ehlich et al., 2020). Výhodou je, že metodika pojímá typologii historické kulturní krajiny jako otevřený systém, v němž hraje významnou roli široké spektrum jevů zastoupených jak hmotnými výsledky hospodářské, sídelní a estetické kultivace krajiny, tak kvalitami, představujícími krajinu jako živou strukturu (Ehlich et al., 2020). V jejím pojetí máme před sebou území organicky vyvinuté a kontinuálně využívané krajiny. Historické krajinné struktury jsou jedním z projevů identity (Jančura, 2013). Jsou cenným dokladem zachovalosti krajiny jako takové, jejího utváření a využívání, jejího krajinného rázu. Měly by být tedy chráněny spolu s jinými typickými znaky, které jsou předmětem ochrany chráněných krajinných oblastí.

Případová studie má za cíl na příkladu velkoplošně chráněného území, resp. území osady Trčkov v obci Orlické Záhvoří ukázat, jak se praxe vypořádává s ochranou historických krajinných struktur. Jak je možné v rámci platného plánu péče o CHKO s více než desetiletou platností zajistit ochranu krajinných hodnot, přestože v tomto časovém období došlo k vývoji legislativních i metodických nástrojů.

2 Cíle a metodika

Cílem práce je:

1. Identifikovat znaky dochované krajinné struktury v řešeném území.
2. Ověřit jak je jejich ochrana zajištěna v odborných podkladech CHKO.
3. Formulovat požadavky na ochranu identifikovaných krajinných struktur.
4. Formulovat nástroje ochrany a správy a péče dochovaných krajinných struktur.

Metodika práce je založena na analýze dostupných podkladů, zejm. archivních map, ortofotosnímků, Preventivního hodnocení krajinného rázu CHKO Orlické hory (Klouta, 2022), Plánu péče o CHKO Orlické hory (2015 – 2025). Podstatnou součástí analýzy je i vlastní terénní průzkum území osady Trčkov a jejího okolí. Cílem detailního porovnání historické a stávající krajinné struktury je identifikace do současnosti dochovaných znaků kulturní krajiny, resp. historických krajinných struktur. Analýzou odborných podkladů CHKO Orlické hory bude ověřeno, zda, případně jak je ochrana takových hodnot ve zvláště chráněném území dle zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny zajištěna. S cílem zachování historických krajinných struktur budou zjišťovány vhodné legislativní a dotační nástroje na jejich ochranu, správu a péči.

3 Analýza historického vývoje, současného stavu a ochrany území

3.1 Osada Trčkov – základní charakteristika

Osada Trčkov je nejseverněji položená osada obce Orlické Záhvoří o rozloze 5,53 km², ležící ve východní části CHKO Orlické hory na hranici s Polskou republikou. Její půdorysné uspořádání má charakter původně rozptýlené vsi v kategorii Novověké parcelační a rozptýlené vsi (Kuča, 2011). Území katastru se nachází ve II. zóně CHKO Orlické hory, je z poloviny plochy zalesněno, s množstvím cenných ekosystémů. Na území osady je vyhlášeno několik zvláště chráněných území (Natura 2000 – Ptačí oblast Orlické Záhvoří, Evropsky významná lokalita Trčkov, Přírodní rezervace Hraniční louka, Přírodní rezervace Trčkov a Přírodní rezervace Trčkovská louka).

3.2 Kulturně historický vývoj Orlického Záhvoří

Zájmové území se nachází v Kunštátské kotlině, jejíž osídlování probíhalo postupně od počátku 17. století, stejně jako postupný vznik několika osad, resp. vsí. Přestože lze usuzovat na osídlení území Trčkova již za vlády Trčků na Opočenském panství v období mezi lety 1495 až 1635 (Profous et al., 1947–1960), písemně je na české straně doložen teprve vznik vsi Kunštát (Kronstadt, 1613), později nazvaný Orlické Záhvoří (Nováková, 1980). Roku 1653 severně od Kunštátu vzniká ves Jadrná (Kernodrf) a teprve roku 1720, se území rozrůstá o obce Trčkov (Trtschkadorf), Zelenka (Grünborn) a Bedřichovka (Fridrichswald) (Kuča, 2011). Kunštát byl v polovině 17. století vsí o 20 chalupnických usedlostí se záhumníkovou plužinou, volně řazených podél cesty na pravém břehu přítoku Orlice, snad s určitou koncentrací v okolí kostela. (Kuča, 2011). Počátkem 18. století obec Kunštát zaznamenala čtyřnásobný přírůstek domů, z nichž čtvrtinu tvořila domkářská stavení, rozrostla se i Jadrná, řazená podél severní strany potoka, naproti západní části Kunštátu. Za mostem z Kunštátu při cestě k Šerlichu se

v Jadrně zformovala i obdélná náves. V té době vznikly i poslední dvě vsi Kunštátské kotliny. První, Bedřichovka pod Trčkovem (1720). Druhá, jihovýchodně pod Kunštátem, vznikla mezi lety 1720/48 osada Černá Voda. Rozvoj obcí pokračoval i později, dokladem toho je mj. výstavba nového kostela sv. Jana Křtitele v letech 1754–68. Rozšiřování rozvolněné zástavby podél cesty pokračovalo i po polovině 19. století. Obce si dochovaly po urbanistické stránce charakter typických horských vsí (Kuča, 2011). Již od konce 19. století se celá kotlina začala však vlivem úpadku sklářství a domáckých řemesel vyliďňovat (Kuča, 2011). Odsun německého obyvatelstva po roce 1945 prohloubil úpadek celé kotliny. Úbytek německého obyvatelstva Sudet alespoň z části nahrazen lidmi z vnitrozemí českých zemí a Slovenska a také přistěhovalci ze zahraničí. Kvůli vlivu rozsáhlé migrace v Sudetech zde na několik desetiletí prakticky zanikl veřejný život. Postupně bylo mnoho domů zbořeno, osady Bedřichovka, Trčkov a Zelenka téměř zanikly. Výměna obyvatelstva a změna politického systému v poválečném období se výrazně podepsala rovněž na charakteru sídel a krajiny, došlo ke změně systému hospodaření na zemědělské půdě. Dochází k výraznému zalesňování zemědělských pozemků, zaniká množství samot a celých částí zástavby roztroušené v původní zemědělské krajině. Roku 1980 byly spojeny všechny osady pod obec Orlické Záhvoří. Dnes je území chráněné pro řadu přírodních hodnot, současně dochází k opětovnému rozvoji obce i regionu, již jako vyhledávané rekreační oblasti (Kuča, 2011).

Obr. 1 – osada Trčkov se nachází na hranici s Polskem za severním hřbetem Orlických hor, v území okresu Rychnov nad Kněžnou. Schéma dokládá celkový charakter osady, s patrným rozsahem zalesnění a osídlenou částí (zdroj: mapy.cz a autor)

4 Porovnání archivních map a současného stavu území

Porovnáním archivních map a současného stavu území byly zjištěny krajinné struktury které se v území dochovaly. Jedná se zejm.

Z analýzy vyplynula proměna krajinné mozaiky osady Trčkov a Bedřichovka. Došlo k zániku části vedlejších komunikací, maloplošné struktury polí a luk, značné části roztroušené zástavby podél Divoké Orlice a jejího pravostranného přítoku na české straně. Z Indikační skici a mapy Císařských povinných otisků bylo zjištěno, že v Trčkově byla v roce 1840 většina staveb dřevěných, resp. roubených, vyjma 2 domů na hranici s tehdejší Pruskem a jednoho domu pod hranicí lesa v horní části katastru pod místem křížení říčky Bílé Orlice s cestou na Bedřichovku. Do současnosti se dochovalo pouze 23 domů z původních 92 uváděných v roce 1930 (Voškerušová, Šůla, 2010). Dochované stavby jsou výhradně stavby zděné, případně částečně zděné (Breiter, Greguš, 2018). V místě zaniklých staveb však často přetrvává solitérní či shluková zeleň, případně

shluková zeleň na kamenných kupách. V území se dochoval rozsah lesních porostů, charakter a rozsah mimolesní zeleně, včetně liniové zeleně podél toku Divoké Orlice a jejích bezejmenných přítoků, doprovodné zeleně zaniklých cest a shlukové zeleně na plochách staveb zaniklých. Dále se dochovala základní struktura cestní sítě, charakter členění okrajů lesních porostů a rozsah remízů. Liniová zeleň podél cest a vodních toků je v současnosti mnohem rozsáhlejší.

Zajímavé je, že v obci Lasówka v Polsku není změna sídelní struktury tak zásadní, krajinná mozaika je drobnější, cestní síť je výrazněji zachovalá. Tento stav lze připisovat i obecně známému faktu, že polské zemědělství si až do současnosti zachovalo mnohem rozdrobenější strukturu než to české.

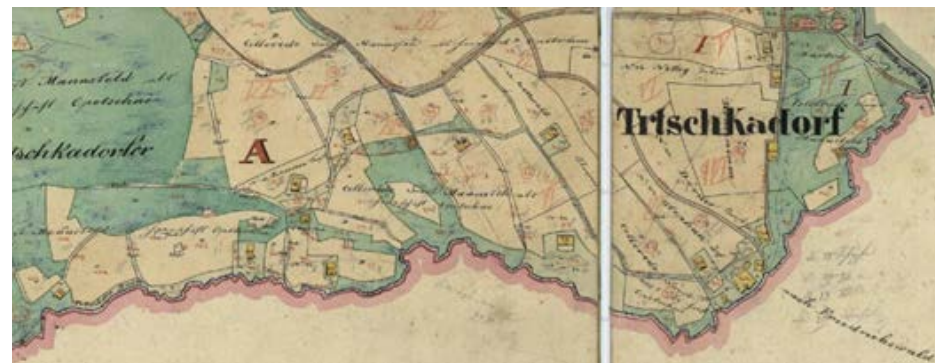
Obr. 2 – výřez originální mapy stabilního katastru (1840) a ortofoto snímku (2021), s patrným posunem hranice lesního porostu, trasa hlavní komunikace a změna struktury polí a luk (zdroj: archivnimapy.cuzk.cz, mapy.cz)

Obr. 3 – výřez originální mapy stabilního katastru (1840), ortofoto snímku (2021), s patrným téměř dochovaným okrajem lesního porostu a původní plochou remízu ve vyhlášené PR Trčkovská louka (zdroj: archivnimapy.cuzk.cz, mapy.cz)

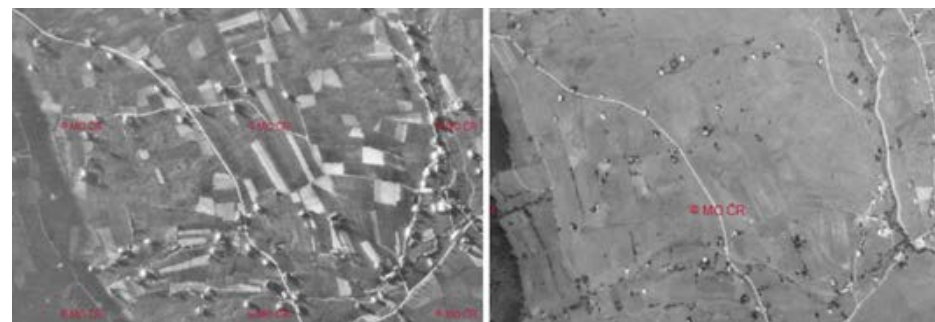
Obr. 4 – výřez mapy císařských povinných otisků (1840) a ortofoto snímku (2021), na kterých je díky paměti krajiny zřetelná stopa členění původního lánu i cest. (zdroj: archivnimapy.cuzk.cz, mapy.cz)

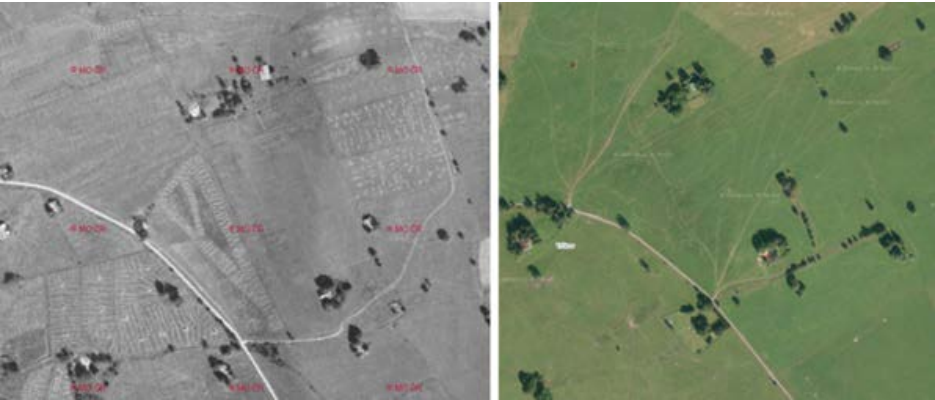
Obr. 5 – výřez mapy Indikační skici (1840) s údaji o vlastnictví pozemků, které náležely převážně rodu Colloredo Mansfeld z Opočna. Lesy patřily Opočenskému panství. Uspořádání pozemků dalších vlastníků je nepravidelné (zdroj: archivnimapy.cuzk.cz)

Obr. 6 – výřezy mapy císařské povinné otisky stabilního katastru 1:2 880 (1840), kde je ze snímků patrná převaha dřevěných staveb (zdroj: archivnimapy.cuzk.cz)

Obr. 7 – výřez ortofoto Trčkov a Bedřichovka, snímku 1942 a 1953, ze kterých je zjevná struktura obdělávaných polí a luk z období II. světové války a zánik cest, drobné krajinné mozaiky i pozvolný zánik staveb v období kolektivizace (zdroj: archivnimapy.cuzk.cz)

Obr. 8 – výřez ortofoto snímku 1961 a 2021. Dle trasy dochované cesty z roku 1961 je možné a zároveň vhodné přijezdové cesty k dochovaným stavbám, v souladu s vymezením v katastru nemovitostí, obnovit (zdroj: archivnimapy.cuzk.cz, mapy.cz)

Obr. 9 – pozemky v katastru nemovitostí po komplexní pozemkové úpravě 2016, výřez lokality Trčkovský hon (také Obr.7). Obnovené úseky vedlejších cest jsou nepevněné polní cesty (vyznačeny oranžově). Červeně vyznačeny obecní pozemky vhodné k obnově dalších úseků cest (zdroj: mapy.cz)

Obr. 10 - identifikované krajinné struktury na panoramatickém snímku, západovýchodní pohled přes Trčkov na Lasówku - dochovaná rozptýlená zástavba v místě staveb původních, s výraznou doprovodnou zelení, dřeviny v plochách luk na místě staveb zaniklých, v pozadí hraniční liniová zeleň Divoké Orlice, hřbet Bystřických hor (zdroj: autor)

5 Identifikace dochovaných hodnot krajinné struktury

Na základě porovnaných mapových podkladů a terénního průzkumu byly v Trčkově identifikovány níže uvedené historické krajinné struktury. Ty lze pro přehled zařadit do určitých typů dochovaných krajinných struktur.

Identifikované hodnoty krajinné struktury	Typ dochované krajinné struktury
dochovaná rozptýlená zástavba v místě staveb původních	urbanistická struktura sídla
pozemky domů bez oplocení	urbanistická struktura sídla
solitérní zeleň v plochách luk na místě zaniklých staveb	urbanistická struktura sídla
dochovaná doprovodná zeleň zástavby	urbanistická struktura sídla
patrné původní trasování cestní sítě	struktura cestní sítě
liniová zeleň podél komunikací	struktura mimolesní zeleně
dochovaná doprovodná zeleň (fragmenty) podél dnes již zaniklých cest	struktura mimolesní zeleně
liniová zeleň podél přirozeně meandrujících vodních toků	struktura mimolesní zeleně
dochované části členění okrajů lesních porostů	struktura lesa
fragmenty patrného členění pozemků (plužiny se v této části obce Orlického Záhोří nedochovaly)	krajinná mozaika

Tab. 1 – identifikované dochované krajinné struktury v území osady Trčkov (zdroj: autor s využitím Ehrlich, 2020)

6 Charakteristika krajinného rázu a podmínky ochrany na území

V rámci diferenciacie území ve studii Preventivního hodnocení krajinného rázu chráněné krajinné oblasti CHKO Orlické hory (Klouta, 2021) byla osada Trčkov zahrnuta do tzv. místa krajinného rázu MKR 2.1 Bedřichovka v oblasti krajinného rázu OKR 2 - Divoká Orlice. Území je nejvýše položenou částí odlesněného údolí Divoké Orlice při státní hranici s Polskem. Jak hodnocení uvádí, jedná se o mírně svažitý k východu ukloněný terén, který vyplňují rozlehlé louky či pastviny, v některých částech rozšířené ve velkých homogenních (scelených) plochách – bez členění mimolesní zelení (v kontrastu s protější stranou údolí na polské straně). V některých partiích – v okolí vodních toků stékajících ze svahů, hor se nacházejí cenná podmáčená stanoviště s výskytem rostlinných i živočišných druhů (zvláště chráněná území). Otevřený prostor zemědělské krajiny poskytuje kromě výhledů na hory „zezadu“ také pohled přes státní hranici do Polska s hojnou zástavbou (Lasówka).

Typickým rysem záhorské krajiny je rozptýlená zástavba chalup, roubených i zděných, rozšířená až ke státní hranici (toku Divoké Orlice), sloužící z velké části rekreaci. Územím prochází v severojižním směru silnice II/311, která se na Bedřichovce stáčí výše do svahu (k Šerlichu) (Klouta 2021). K území Trčkova lze vztáhnout níže uvedené zásadní podmínky ochrany krajinného rázu definované studií. Jelikož se týkají ochrany dochovaných hodnot krajinného rázu, měly by korespondovat s navrhovanými opatřeními níže analyzovaného plánu péče o CHKO.

Podmínky ochrany krajinného rázu Trčkova
zachovat rozvolněný či rozptýlený charakter zástavby
neoplocovat pozemky
zachovat hodnotnou sídelní zeleň
stavby a terénní úpravy vizuálně uplatnitelné ve volné krajině připustit jen výjimečně, pouze pro účely ochrany přírody, zemědělství a myslivosti
nové polní cesty, pěšiny či stezky (a jejich obnovu ve volné krajině) řešit citlivým způsobem vzhledem k terénu a stávající zeleni, ve volné krajině preferovat nepevněný povrch a provádět doprovodnou výsadbu stanoviště vhodných dřevin; nové cesty pro přístup ke stávajícím stavbám ve volné krajině řešit pouze v odůvodněných případech a citlivým způsobem
chránit hodnotnou mimolesní zeleň
zachovat přírodní či přírodě blízký charakter vodních toků, pramenišť a mokřadních stanovišť
zachovat dlouhodobě udržovaný otevřený charakter prostoru s rozsáhlými plochami luk a pastvin, mírným zastoupením nelesní zeleně, bránit nežádoucímu zarůstání, zachovat stávající využití půdy ve volné krajině – travní porosty

Tab. 2 - podmínky ochrany krajinného rázu osady Trčkov a MKR 2.1. Bedřichovka

Níže se článek zaměřuje na analýzu území za účelem identifikace dochovaných krajinných struktur. Pokud jsou podmínky ochrany krajinného rázu Trčkova stanoveny správně, měly by k ochraně dochovaných krajinných struktur směřovat.

7 Analýza plánu péče z hlediska ochrany dochovaných krajinných struktur

Plán péče navrhuje ochranná opatření pro zajištění všech chráněných zájmů dle zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny. Ochrana krajiny, jejího vzhledu a jejích typických znaků je předmětem ochrany CHKO Orlické hory. Plán péče o CHKO je odborný a koncepční dokument ochrany přírody, který na základě vyhodnocení údajů o dosavadním vývoji a současném stavu chráněné krajinné oblasti navrhuje zásady a rámcová opatření prováděná orgány ochrany přírody směřující ke zlepšení stavu krajiny CHKO (Věstník MŽP ČR, 2019). Přestože Plán péče o CHKO Orlické hory na roky 2015–2025 přímo s pojmem historické krajinné struktury nepracuje, navrhovaná opatření lze do značné míry na jejich ochranu, správu i péči aplikovat. A to i přesto, že nejsou součástí kapitoly týkající se krajinného rázu.

Níže uvedená tabulka tak zachycuje, která navržená opatření z plánu péče lze aplikovat na ochranu jednotlivých typů dochované krajinné struktury.

Pro ochranu dochovaných krajinných struktur, cenných hodnot krajinného rázu, by bylo více než vhodné stanovit navrhovaná opatření samostatně. A formulačně je upřesnit tak, aby se vztahovaly k ochraně, správě a péči o jednotlivé typy dochovaných krajinných struktur.

Navrhovaná opatření	Krajinná struktura
dlouhodobý cíl: uchování historickým vývojem podmíněné struktury a charakteru zástavby při respektování vývojové dynamiky a důsledné ochrany dochovaného krajinného rázu, 2.1. Strategie ochrany přírody a krajiny v CHKO	urbanistická, sídla

Navrhovaná opatření	Krajinná struktura
zachovat typický charakter sídel, nerozšiřovat sídla plošně rozlehlou zástavbou a nezahušťovat rozptýlenou zástavbu, ochranu sídelní struktury zakotvit do základních podmínek ochrany krajinného rázu, 3.6. Výstavba	urbanistická, sídla
chránit charakter volné krajiny mezi souvislými lesními porosty a rozptýlenou i souvislou zástavbou před urbanizací (obytná a rekreační zástavba, technická zařízení, dopravní stavby), kap 2.12. Krajinný ráz	
chránit typickou urbanistickou strukturu sídel – tzn. zachovávat uspořádání lesních lánových vsí, nezahušťovat zástavbu tam, kde je charakteristická rozptýlená zástavba, a nepropojovat tak jednotlivé části obcí, kap 2.12. Krajinný ráz	
minimalizovat oplocování pozemků ve volné krajině a rozptýlené zástavbě (viz kap.2.8.), kap 2.12. Krajinný ráz	
ve vybraných stabilizovaných částech sídel s významným zastoupením hodnotných venkovských staveb včetně zachované urbanistické struktury citlivě vkládat novostavby, zachovat ráz lokalit jako celku, kap 2.12. Krajinný ráz	cestní síť
zachovat a příp. v rámci pozemkových úprav obnovovat původní cestní síť, kap 2.12. Krajinný ráz	
chránit, udržovat a zakládat rozptýlenou zeleň v krajině – solitérní stromy, aleje, pásy křovin a remízky, kap 2.8. Významné druhy živočichů	
zachovat a podporovat členění krajiny přírodními prostorovými předěly, lesy, remízy, porosty dřevin, alejemi, mezemi a doprovodnými dřevinami toků (včetně jejich fragmentů) a jejich vazbu k sídlům, kap 2.12. Krajinný ráz	
chránit, udržovat a podporovat výsadbu solitérních stromů, skupin stromů, sadů a alejí ve volné krajině i v sídlech, kap 2.12. Krajinný ráz	
podporovat údržbu a obnovu stávající zeleně a výsadbu nové zeleně rostoucí mimo les – solitéry, stará stromořadí a sady, liniová zeleň, stromové i keřové remízy (viz kap. 2.12), 3.2. Zemědělství	
prosazovat zachování a obnovu trvalých protierozních prvků (meze, mokřady apod.), 3.2. Zemědělství	mimolesní zeleně
ozeleňování silniční sítě při jejich opravách provádět pouze původními druhy dřevin, 3.7. Doprava a inženýrské sítě	

Navrhovaná opatření	Krajinná struktura
podporovat zachování a obnovení přirozené struktury a skladby břehových porostů (druhov a věková rozmanitost, zapojené porosty s keřovým patrem aj.), 3.5. Vodní hospodářství	mimolesní zeleně
v rámci příprav LHP prosazovat zachování charakteru nelesních stanovišť na lesní půdě (rašeliníště, prameniště, lesní louky, kamenné snosy, skály, sutě) a podporovat jejich vylišení jako bezlesí, kap 2.6. Rostlinná společenstva	
věnovat zvýšenou pozornost lesním okrajům a prosazovat zachování jejich ekotonálního charakteru, kap. 2.6 Rostlinná společenstva a 3.1. Lesní hospodářství	
dlouhodobý cíl: zemědělsky využívaná, esteticky hodnotná krajina, tzn. mozaikovitá krajina s prvky drobnějšího měřítka, především luk a pastvin, s vysokým zastoupením rozptýlené mimolesní zeleně, mezí, remízků a dalších dochovaných krajinných prvků, 3.2. Zemědělství	krajinná mozaika/ charakteristické členění pozemků
chránit nezastavěné údolní nivy před urbanizací, kap 2.12. Krajinný ráz	
při posuzování žádostí o zalesnění zemědělských půd hodnotit záměr důsledně z hlediska druhové ochrany i zachování hodnot krajinného rázu v místě, 3.1. Lesní hospodářství	
chránit charakter volné krajiny mezi souvislými lesními porosty a rozptýlenou i souvislou zástavbou před plošným zalesňováním, kap 2.12. Krajinný ráz	
v rámci příprav LHP prosazovat zachování charakteru nelesních stanovišť na lesní půdě (rašeliníště, prameniště, lesní louky, kamenné snosy, skály, sutě) a podporovat jejich vylišení jako bezlesí, 2.6. Rostlinná společenstva	
v rámci územního plánování chránit dostatečný prostor pro vodní tok, říční a potoční nivy a jiná přírodní území významná z hlediska rozlivu povodňových vod před další urbanizací, 3.5. Vodní hospodářství	

Tab. 3 - ochrana dochovaných krajinných struktur v Plánu péče o CHKO Orlické hory 2015–2024 (zdroj: www.nature.cz)

8 Výsledky

Plán péče o CHKO Orlické hory většinu identifikovaných historických krajinných struktur podchycuje v rámci navržených rámcových opatření ochrany, správy a péče. Opatření však nejsou vždy formulována výslovně za účelem ochrany historicky dochovaných krajinných struktur. Blíží se jim však formulace dlouhodobého cíle „uchování historickým vývojem podmíněné struktury a charakter zástavby“.

Za účelem efektivní ochrany těchto cenných hodnot krajinného rázu by bylo

účelné do plánu péče zařadit samostatnou kapitolu „historické krajinné struktury“ či v rámci kapitoly „Krajinný ráz“ ochranu a péči o výše jmenované typy dochované krajinné struktury upřesnit. Konkrétní možnou revizi navrhovaných opatření plánu péče uvádí tabulka níže.

Zajištění ochrany, správy a péče o takové identifikované hodnoty krajiny, resp. hodnoty krajinného rázu je možné v rámci níže uvedených legislativních nástrojů a dotační podpory.

Typ dochované krajinné struktury	Identifikované historické krajinné struktury	Navrhovaná opatření – návrh revize plánu péče	Zajištění ochrany a péče	
			Legislativní opora	Dotační podpora
urbanistická struktura sídla	rozptýlená zástavba v místě staveb původních	zajistit ochranu dochované rozptýlené zástavby v místě původních staveb, novou zástavbu umožnit pouze tam, kde lze původní stavby doložit a kde nepřevažuje přírodní hodnota území	stavební zákon: ÚAP : jev č.8 Struktura a výška zástavby, příp. č.10 Urbanistické a krajinné hodnoty ÚP/RP: UK, podmínky využití ploch, plošné uspořádání, podmínky ochrany krajinného rázu – regulace velikosti ploch pozemků, max koeficient zastavěných a současně zpevněných ploch, SSZ, resp. zelená infrastruktura vč. zeleně zahrad, samostatné vymezení zeleně soukromé, ZOPK : ochrana krajinného rázu	nezjištěno
	neoplocené pozemky zahrad volně přecházející do volné krajiny	zachovat typický charakter neoplocených pozemků zahrad u stávajících i nových staveb	stavební zákon: ÚAP: jev č. 10 RP/ÚP s RP: KUK – prostupnost, v rámci vymezení zastavitelných ploch stanovit podmínky i pro nezastavěné plochy, podmínky využití ploch – nepřípustné oplocení s výjimkou nezbytného a stávajícího (tradiční charakter zástavby),	nezjištěno

Typ dochované krajinné struktury	Identifikované historické krajinné struktury	Navrhovaná opatření – návrh revize plánu péče	Zajištění ochrany a péče	
			Legislativní opora	Dotační podpora
struktura mimolesní zeleně	doprovodná zeleň (fragmenty) podél dnes již zaniklých cest	cenné fragmenty doprovodné zeleně podél původních cest zachovat, je-li to účelné, cestní síť obnovit	ÚPD: KUK, podmínky prostorového uspořádání - zachovat prvky mimolesní zeleně v krajíně, příp. ÚSES zákon o KPÚ: PSZ: návrh obnovy cest v rámci řešení zpřístupnění pozemků, vč. doprovodné zeleně	AOPK ČR – Program péče o krajinu (A), MŽP ČR – OPŽP – Podpora přírodně blízkých opatření v krajíně a sídlech, SPÚ ČR - PRV, krajské dotační tituly
	doprovodná zeleň zástavby	podporovat ochranu, obnovu a výsadbu doprovodné zeleně zástavby, s využitím charakteristické druhovité skladby, nepodporovat výsadbu konifer, pro venkov netypickou	stavební zákon: ÚPD: KUK – součást zelené infrastruktury (př. MZCHÚ, registrovaná VKP) ZOPK: ochrana krajinného rázu, památných stromů, registrovaných VKP	AOPK ČR – POPFK - zajištění existence částí přírody, pro jejichž ochranu byla chráněná území zřízena, nebo existenci ZCHD, MŽP ČR – OPŽP – Podpora přírodně blízkých opatření v krajíně a sídlech; možné využití Standardu AOPK ČR: Zakládání a péče o genofondové plochy odrůd ovocných dřevin.
	soliterní zeleň v plochách luk na místě zaniklých staveb	podporovat zachování soliterní zeleně na místě zaniklých staveb (zejm. tam, kde převažuje přírodní hodnota území), jako doklad původní urbanistické struktury sídla	stavební zákon: ÚPD: KUK – součást zelené infrastruktury (př. MZCHÚ, registrovaná VKP) ZOPK: ochrana krajinného rázu, památných stromů, registrovaných VKP	AOPK ČR – PPK (A), POPFK - zajištění existence částí přírody, pro jejichž ochranu byla chráněná území zřízena, nebo existenci ZCHD, MŽP ČR NPO – POPFK.

Typ dochované krajinné struktury	Identifikované historické krajinné struktury	Navrhovaná opatření – návrh revize plánu péče	Zajištění ochrany a péče	
			Legislativní opora	Dotační podpora
struktura mimolesní zeleně	liniová zeleň podél přirozeně meandrujících vodních toků	podporovat zachování a obnovu strukturované doprovodné zeleně všech vodních toků, s typickou druhovou skladbou pro daná stanoviště	stavební zákon: ÚP: KUK – součást zelené infrastruktury (př. ÚSES, VKP), prostupnost krajiny, podmínky využití ploch ZOPK: ochrana území Natura 2000, ZCHD, ÚSES, MZCHÚ, VKP, krajinného rázu.	AOPK ČR – PPK (A), POPFK (zakládání a revitalizace prvků systému ekologické stability vázaných na vodní režim - zlepšování přirozených funkcí vodních toků, včetně obnovy jejich migrační prostupnosti), MŽP ČR NPO – POPFK.
	liniová zeleň podél komunikací	zajistit ochranu a obnovu liniové zeleně komunikací, v souladu s dochovanou druhou skladbou	stavební zákon: ÚP: KUK – součást zelené infrastruktury (vč. interakčních prvků ÚSES, izolační zeleně).	AOPK ČR – PPK(A), POPFK, OPŽP ČR - PO4, specifický cíl 4.1 Zajistit příznivý stav předmětu ochrany národně významných chráněných území.
členění pozemků	plužiny (Trčkov, nedochovaly se)	chránit plužiny či jejich částí, jako doklad původního způsobu členění pozemků, vlastnické držby a hospodaření na pozemcích v daném území	stavební zákon: ÚAP: jev č.10 – krajinné hodnoty ÚP/RP: KUK – součást zelené infrastruktury, plošné uspořádání, podmínky ochrany krajinného rázu ZOPK: registrované VKP, součást ÚSES, přírodní park	AOPK ČR – POPFK (zajištění existence částí přírody, pro jejichž ochranu byla chráněná území zřízena, nebo existenci zvláště chráněného druhu; opatření směřující k odstranění dřívějších negativních zásahů nebo negativních vlivů působících v chráněných územích).
struktura cestní sítě	původní trasování cestní sítě	kde je to účelné, obnovovat cestní síť dle archivních map a leteckých snímků, podporovat zachování a obnovu doprovodné zeleně, v souladu s původní druhou skladbou	stavební zákon: ÚAP: jev č. 10 ÚP: KUK - zajištění prostupnosti krajiny. zákon o KPÚ: PSZ - vymezení a obnova cestní sítě	SPÚ ČR – Program rozvoje venkova, příp. krajské dotační tituly

Typ dochované krajinné struktury	Identifikované historické krajinné struktury	Navrhovaná opatření – návrh revize plánu péče	Zajištění ochrany a péče	
			Legislativní opora	Dotační podpora
krajinná mozaika	krajinná mozaika - charakteristické členění pozemků (v Orlickém Záhoří se dochovaly pouze stopy členění)	chránit a obnovovat drobnou či v místě dochovanou krajinnou mozaiku luk, pastvin a remízů, chránit a obnovovat prvky mimolesní zeleně (meze, shluky dřevin) dokládající původní členění zemědělsky obhospodařovaných pozemků, chránit dochované krajinné prvky.	stavební zákon: ÚPD: KUK – zachovat stávající charakter ploch, vč. způsobu využití, K – regulace rozvoje zastavěné části území. ÚŘ/ SR - stanovisko OOP – nesouhlas se změnou druhu pozemku. ZOPK: Ochrana biotopů ZCHD, Natury 2000, ÚSES, registrovaných VKP, krajinného rázu.	AOPK ČR – POPFK – Péče v ZCHÚ a Natura 2000 (zajištění existence částí přírody, pro jejichž ochranu byla chráněná území zřízena, nebo existenci zvláště chráněného druhu, opatření směřující k odstranění dřívějších negativních zásahů nebo negativních vlivů působících v chráněných územích).
	přírodní charakter vodotečí a vodních ploch	chránit původní trasování vodních toků, chránit technicky neupravené úseky vodních toků, zajišťovat revitalizaci vodních toků dle doložitelného trasování, chránit přírodě blízký charakter údolních niv, obnovovat zaniklé rybníky, podporovat renaturaci koryt vodních toků	ZOPK: Ochrana VKP, ÚSES, území Natury 2000, MZCHÚ, ZCHD, krajinného rázu.	NPO - POPFK 2022 – 2025 (revitalizace či řízená renaturace vodních toků a niv, vytváření biotopu v rámci vodního toku; opatření přispívající ke zlepšování přirozených funkcí vodních toků, včetně obnovy jejich migrační prostupnosti; obnova nebo tvorba mokřadů a tůní, výstavba, obnova nebo rekonstrukce vodních nádrží přírodě blízkého charakteru s cílem zlepšení retenční schopnosti krajiny a podpory biodiverzity; zakládání a revitalizace prvků systému ekologické stability vázaných na vodní režim).
struktura lesa	části členění okrajů lesních porostů	chránit a udržovat členění okrajů lesa, krajinné celky v plochách doložitelných z arch. map, nerozšiřovat zalesněné plochy na cenných plochách luk a pastvin, udržovat a je-li to účelné i obnovovat hist. doch. strukturu lesní cestní sítě	stavební zákon: ÚAP: jev č.10 urbanistické a krajinné hodnoty ÚŘ/SR - stanovisko OOP – nesouhlas se změnou druhu pozemku. ZOPK: ochrana VKP, ÚSES, stanovišť ZCHD, krajinného rázu.	nezjištěno

Tab. 4 - návrh revize opatření na ochranu dochovaných krajinných struktur formulovaných pro plán péče o CHKO a možné zajištění péče o tyto struktury

9 Závěr

Případová studie ukázala, že území Trčkova vykazuje významné kulturní hodnoty i jejich koncentraci. Ukázala, které hlavní typy dochovaných krajinných struktur se v této krajině nacházejí. Jedná se jak o znaky dochované urbanistické struktury sídla, včetně kamenných snosů po zaniklých staveních, struktury cestní sítě, struktury krajinné mozaiky i mimolesní zeleně a okrajů lesa. Struktury plužin se v daném území nedochovaly.

Z hlediska typologie historických krajinných spočívá hodnota této krajiny zejm. v plošné koncentraci znaků, nikoliv v jejich typologickém vyhranění a významné cennosti. Tato území řadíme do kategorie Obecné organicky vyvinuté krajiny. Lokalita Trčkova patří mezi krajiny, které svou cenností neaspírují na ochranu dle památkového zákona. Přesto plošná koncentrace znaků dochovaných krajinných struktur zasluhuje zvýšenou pozornost právě např. v režimu ochrany velkoplošně chráněných území dle ochrany přírody a krajiny, krajinného rázu.

Analýza odborných podkladů CHKO potvrdila, že se ochranou historických krajinných struktur jako takových Plán péče o CHKO Orlické hory, ani studie hodnocení krajinného rázu výslovně nezabývá. Přesto jsou oba dokumenty zpracovány kvalitně a všechny hlavní zjištěné dochované krajinné struktury jsou zde nějakým způsobem zmíněny (viz Tab. 2 a 3). Tím, že však nejsou striktně formulovány, není akcentován jejich kulturně-historický význam a navrhovaná opatření umožňují vícery výklad. Vzniká tak riziko, že nebudou chráněny dostatečně, v souvislostech. To je však zásadní otázkou pro jejich zachování. Studie proto navrhuje reformulaci zjištěných hodnot a také revizi konkrétních opatření ochrany plánu péče.

Zajištění ochrany krajinných struktur Trčkova se podařilo postihnout analýzou legislativních nástrojů (zákona o ochraně přírody a krajiny, stavebního zákona, zákona o komplexních pozemkových úpravách.). Analýza aktuálních dotačních programů dokládá i určitý potenciál v zajištění péče o ně (viz Tab. 4).

Výsledek studie je možné pro území chráněných krajinných oblastí a národních parků zobecnit. Plány péče a zásady péče o tato území mají svým nastavením potenciál ochranu dochovaných krajinných struktur podchytit. A to zejm. v rámci kapitol týkajících se krajiny, krajinného rázu a výstavby. Účelné by se v budoucnu jevilo zavedení samostatné kapitoly „ochrana historických krajinných struktur“. Dále je žádoucí poskytovat historické krajinné struktury do územně analytických podkladů v rámci samostatně sledovaného jevu „urbanistické a krajinné hodnoty“.

Závěrem je důležité upozornit na fakt, že území jako Trčkov jsou pod trvalým tlakem na jejich rozvoj. Je tedy žádoucí v budoucnu ochranu dochovaných krajinných struktur více akcentovat. Pokud nebudou zviditelněny jako významná součást historické kulturní krajiny a nebudou chráněny v souvislostech a bez narušení, bude postupně docházet k jejich zániku.

Seznam zkratek:

AOPK ČR	Agentura ochrany přírody a krajiny České republiky
ČR	Česká republika
CHKO	Chráněná krajinná oblast
KPÚ	Komplexní pozemkové úpravy
KR	Krajinný ráz
KUK	Koncepce uspořádání krajiny
MKR	Místo krajinného rázu
MMR ČR	Ministerstvo pro místní rozvoj ČR
MŽP ČR	Ministerstvo životního prostředí ČR
NPÚ	Národní plán obnovy
OPZP	Operační program životní prostředí

PO	Prioritní osa
POPFK	Podpora obnovy přirozených funkcí krajiny
PPK	Program péče o krajinu
PRV	Program rozvoje venkova
Sb.	Sbírka zákonů
SSZ	Systém sídelní zeleně
UK	Urbanistická koncepce
ÚAP	Územně analytické podklady
ÚP	Územní plán
ÚPD	Územně plánovací dokumentace
ÚSES	Územní systém ekologické stability
VKP	Významný krajinný prvek
ZCHÚ	Zvláště chráněné území

Literatura

- AGENTURA OCHRANY PŘÍRODY A KRAJINY ČESKÉ REPUBLIKY. Ústřední seznam ochrany přírody (ÚSOP) [online]. 2012 [cit. 2012-04 05]. Dostupné z: <http://drusop.nature.cz/>
- AGENTURA OCHRANY PŘÍRODY A KRAJINY ČESKÉ REPUBLIKY, 2014. Plán péče o CHKO Orlické hory 2015–2024. PDF. AOPK ČR.
- BREITER, Herbert a GREGUŠ, Milan, 2018. Orlické Záhoří – Jak se tu dřív žilo. ISBN 978-80-86527-55-0.
- BRYCHTOVÁ ET AL., 1998. Hodnocení území chráněné krajinné oblasti z hlediska krajinného rázu CHKO Orlické hory, 1998. Papírová podoba. Knihovna AOPK ČR.
- ČESKÁ SOCIALISTICKÁ REPUBLIKA, 1970. Výnos ministerstva kultury České socialistické republiky č. j. 16.368/69-II/2 ze dne 28. prosince 1969, o zřízení chráněné krajinné oblasti Orlické hory, okres Rychnov nad Kněžnou a Ústí nad Orlicí, kraj Východočeský. In: 4/1970.
- ČESKO, 1987. Zákon . In: Sbírka zákonů, Česká republika. 2024, částka 157.
- ČESKO, 1992. Zákon 114/1992 Sb., Zákon České národní rady o ochraně přírody a krajiny. In: Sbírka zákonů, Česká republika. 1992, částka 28.
- ČESKO, 2021. Zákon 283/2021 Sb., stavební zákon. In: Sbírka zákonů, Česká republika. 2021, částka 124.
- ČESKO, 2002. Zákon 139/2002 Sb., Zákon o pozemkových úpravách a pozemkových úřadech a o změně zákona č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku, ve znění pozdějších předpisů. In: Sbírka zákonů, Česká republika. 2002, částka 57.
- ČESKO, 2024. Vyhláška č. 157/2024 Sb., Vyhláška o územně analytických podkladech, územně plánovací dokumentaci a jednotném standardu. In: Sbírka zákonů, Česká republika. 2024, částka 157.
- EHRLICH Marek; KUČA, Karel; KUČOVÁ, Věra; PACÁKOVÁ, Božena; SALAŠOVÁ, Alena et al., 2020. Typologie historické kulturní krajiny České republiky: Edice odborné a metodické publikace, svazek 105. Pdf. Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Českých Budějovicích.
- JANČURA Peter, Význam historických krajinných štruktúr na utváraní krajinného rázu a identity krajin. Praha: ČVUT. ISBN 978-80-01-05391-1.
- KUČA, Karel, 2011. Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha: Libri. ISBN 80-85983-12-5.
- KUČA, Karel, KUPKA, Jiří, VONDRÁČKOVÁ, Simona, 2022. Metodika identifikace a klasifikace území s krajinnými hodnotami. České vysoké učení technické v Praze.
- MAPY.CZ [online]. Dostupné z: <https://mapy.cz>

- NOVÁKOVÁ, Božena (ed.). Zeměpisný lexikon ČR: Obce a sídla : stav k polovině 80. let. Praha: Academia, 1991. ISBN 80-200-0315-0.
- PEŠTA, Jan, 2014. Plošný průzkum lidové architektury a venkovských sídel. Odborné a metodické publikace. Praha: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech v Praze. ISBN 978-80-86516-78-3.
- PLÁN PÉČE O CHKO ORLICKÉ HORY, 2014 [online]. Dostupné z: https://drusop.nature.cz/ost/archiv/plany_pece/index.php?frame&ID=25813
- TŘEŠŇÁK David, KLOUDA, Lukáš, SALABA, Milan; 2021. Preventivní hodnocení krajinného rázu území CHKO Orlické hory. PDF. AOPK ČR.
- VOŠKERUŠOVÁ, Hana a ŠŮLA, Jaroslav, 2010. Trčkov – zapomenutá vesnička v Orlických horách. její vznik, zánik a okolní příroda. Online. 2011 MGOH Rychnov n. Kn. Roč. 17. ISSN 0475-0640.
- ZÁKON č. 20/1987 o státní památkové péči, [1987]. Praha: Státní ústav památkové péče a ochrany přírody

Informace o autorce

Ing. Tereza Kubištová

Fakulta stavební ČVUT v Praze, Katedra urbanismu a územního plánování
tereza.kubistova@fsv.cvut.cz